

İZMİR'DEKİ TAHTACILARIN YERLEŞİK HAYATA GEÇİŞİNDE SALGIN HASTALIK ANLATILARININ TARİHSEL DEĞERLENDİRMESİ

A HISTORICAL EXAMINATION OF EPIDEMIC DISEASE NARRATIVES IN
THE TRANSITION OF TAHTACIS IN IZMIR TO SETTLED LIFE

MERAL SALMAN YIKMIŞ   *

Sorumlu Yazar/Correspondence

FUNDA ADITATAR   *

Öz

Bu makalede, İzmir'de yaşayan Alevi-Kızılbaz Tahtacı toplulukların yerleşik hayata geçişleri hakkında, belleklerinde yer etmiş anlatıların, tarihsel gerçeklik için kaynak olup olamayacağını değerlendirmek amaçlanmıştır. Yatırların ve Yanyatır Ocağı'nın dedesinin kerametiyle salgın hastalığın durdurulduğu yerlere ait yerleşme anlatılarından hareketle, Tahtacıların İzmir'de yerleşik hayata geçmelerinde salgın hastalıkların olası etkisi, arşiv belgelerine dayanarak araştırılmıştır. Arşiv belgelerine göre İzmir'deki Tahtacıların XIX. yüzyıl başlarında yerleşikliğe geçişin başladığının tespitiyle bu dönemde İzmir'de görülen salgın hastalıklardan, konargöçer Tahtacılar arasında etkili olabilecek salgınlar değerlendirilmiştir. Bunlardan birinin veba olabileceği anlaşılmış fakat ilgili nüfus kayıtları araştırıldığında, İzmir'de Tahtacıların vebadan etkilendiğine dair bir bulguya ulaşılamamıştır. İzmir'e en yakın bölge olarak Söke'de Tahtacıların veba salgınından etkilendiği tespiti, birbiriyle etkileşim halinde olan Tahtacı topluluklar arasında salgın hastalık anlatısının yayılmış olabileceğini fikrini vermiştir. Bellekte yer eden salgın anlatılarının keramete örülü olması, Tahtacıların etraflarını çevreleyen dünyayı nasıl kavramış olduğuna ilişkin ipuçları vermektedir. Devletin yerleşik hayata geçirme politikaları ve organıcılıkta modernleşme girişimleriyle nedeniyle geleneksel tahtacılık mesleğinin sona erişidir. Temel etkenlerin değil, salgın hastalık ve keramete ilişkin anlatıların bellekte yer etmesinin nedeni, keramet, konargöçer olan Tahtacıların yerleşik yaşamı kabul etmelerinde kolaylaştırıcı etkisi olabilir. Tahtacılar, keramet aracılığıyla dünyanın özünün açığa çıktığı bu mekânları kendileri için yaşanır yerler haline getirmiş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Bellek, Alevilik, Konargöçerlik, Tahtacılar, İzmir, Salgın Hastalıklar.

Abstract

This article aims to evaluate whether the narratives on the settled life tran-

* Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, salman.meral@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0332-5084.

** Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, funda.aditatar@idu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9718-5237.

sitions of the Alevi-Kızılbaş Tahtacı community living in İzmir can be a source of historical reality. Based on the narration of settlement where the epidemic stopped by the miracle of “yatır” and one of the descendants of Yanyatır sacred lineage, the investigation from the archival sources that the plausible effect of the pandemic on the settling of the Tahtacı community in İzmir. According to archival sources that determined Tahtacıs in İzmir started to settle at the beginning of the XIXth century, epidemics that could be effective for the nomadic Tahtacıs were the epidemic diseases seen in İzmir during the same period. We determined that it might be the plague. The epidemic may be a plague, but the Tahtacı community in İzmir was affected by the no epidemic finding could be reached. The determination that the Tahtacı community was affected by the plague epidemic in Söke, the closest region to İzmir, gave the idea that the epidemic disease narrative might have spread among the interacting Tahtacı communities. The fact that epidemic narratives in memory are woven with miracles clues about how the Tahtacı community comprehended the world around them. The sedentary life policies of the state and the attempts of modernization in forestry brought about the end of the traditional woodworking profession as the main factors in the transition to settled life. The reason why the narrations about the epidemic and miracle, rather than the main factors, remain in the memory may be the facilitating effect of the marvel on the nomadic Tahtacıs to accept the settled life. Tahtacıs must have made these places, the essence of the world through miracles, into livable places for them.

Key Words: Collective memory, Alevism, Nomadism, Tahtacıs, İzmir, Epidemics.

Giriş

Tahtacılar geçmişte ormanlık alanlarda kerestecilik ile geçimini sağlamış, Kızılbaş/Alevi inanç sistemi içerisinde bağımsız dinsel örgütlenmeye sahip³, konargöçer topluluklardı. Akdeniz ve Batı Anadolu kıyılarının dağlık, ormanlık bölgelerinde tahtacılık mesleğini sürdüren Tahtacılar, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yerleşik hayata geçmeye başladı. Yerleşik hayata geçişlerinde birbiriyle bağlantılı iki temel etken vardır. Bunlardan ilki; konargöçerlerin yerleşik hayata geçişinin, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezileşme ve modernleşme programının önemli bir konusu olmasıdır. Vergilendirme, zorunlu askerliğe tabi kılma gibi nedenlerle toplum üyelerinin kontrol altında olabilmesi önemli bir meseledir. Bu nedenle, bu toplulukları yerleşik hayata geçirmek, kalıcı bir devlet politikasıdır (Scott, 1999, 1-2). Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) alınan karar ve uygulamalar ile Batı Anadolu bölgesindeki irili ufaklı aşiretlerin yerleşik hayata geçişleri başlatılmıştır⁴. Bu karar ve uygulamaların doğrudan, zora dayalı olması gerekmez, devletin zor kullanma gücünün varlığı veya yönetsel ve ekonomik açıdan uygun yaşam koşullarının azalması örtük nedenler de olabilmektedir (Salzman, 1980, 16).

İlkiyle bağlantılı ikinci etken; ormancılık alanındaki bilimsel bilgi üretiminin ve kurumsallaşmanın getirdiği yeni orman yönetimidir. Bilimsel ormancılık, ilk olarak 1767- 1800 tarihleri arasında Prusya ve Saksonya'da geliştirilmiştir. Orman yönetiminin temellerini oluşturan bu bilgi türü Fransa, İngiltere, Amerika ve diğer Avrupa dışı ülkelere yayılmıştır. Bilimsel bilginin orman yönetiminin temelini oluşturmasını, devleti merkezi hale getirme çabalarından ayrı düşünmemek gerekir (Scott, 1999, 14). Tanzimat Fermanı'nın ardından ormancılık alanında modern kurumların oluşturulması, yapılan hukuki düzenlemeler, makineleşme ve sanayileşme ile birlikte

3 Batı Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'ndeki tüm Tahtacılar diğer Alevi-Bektaşî/Kızılbaş ocaklardan bağımsız, birbirleriyle ilişkisi çok açık olmayan iki ayrı ocağa, Yanyatır Ocağı'na ve Hacıemirli Ocağı'na bağlıdır. Çanakkale, Manisa, İzmir Doğançay, Mersin gibi yerlerde Yanyatır Ocağı'na bağlı dedeler bulunsa da Yanyatır Ocağı'nın kendi içerisinde tesis ettiği mürşitlik makamı son bulmuştur. Hacıemirli Ocağı'nda da mürşitlik ve dedelik makamı devam etmektedir.

4 BOA. İ.MVL. 362/15878, H.03.05.1279/M. 26.11.1856. Aydın vilayetinde aşiretlerin iskanına dair ayrıntılı çalışma için bkz. Keleş, 2020, 211-242.

Tahtacılar, zamanla kol gücüne ve zanaata dayanan geleneksel mesleklerini yapamaz hale gelmişlerdir (Asan, 2011; Akgül Kovankoya, 2019; Roux, 2020).

Tanzimat Döneminde artan yerleşik hayata geçiş, aşamalı olarak XX. yüzyılın ikinci yarısına dek sürmüştür. Akdeniz bölgesindeki Tahtacıların yerleşik hayata geçiş süreçleri üzerine çalışmalar mevcuttur (Asan, 2011; Akgül Kovankoya, 2019; Roux, 2020; Esen, 2021). Diğer taraftan Batı Anadolu’da ve özellikle İzmir’deki Tahtacı topluluklarının yerleşik hayata geçişi hakkında yapılmış akademik bir çalışma yoktur⁵. Bu konuda İzmir merkezi ve nahiyelerine ait nüfus icmal defteri, İzmir’deki Tahtacıların 1845’te yerleşik hayata geçmeye başladıklarını gösterir. Buna göre çevredeki konargöçerler, daha sonra köylere dönüşecek mahallere yerleştirilmişlerdir. Tahtacılar, 1830 nüfus sayımında 104 çadır olarak Kızıldağ’dadır⁶. 1845’te bu 104 çadır Tahtacı, hayat sahaları olan Kızıldağ eteklerindeki Narlıdere, Çamlı-Bademler ve Yaka adlı yerlere dağıtılmış, böylece ilk köylerin temelleri atılmıştır⁷. Ekim 1862 tarihli bir belge ise Tahtacıların artık Narlıdere’de yerleşik olduklarını gösterir⁸. Ancak bu yerleşme hemen olmamış, hatta bazıları köylere yerleşmeyip konargöçerliğe devam etmiştir. Mesela Kızıldağ’da konargöçer olan bir grup Tahtacı’nın, 1885 yılında İzmir’in Urla kazasında Bademler köyüne yerleştirilmeleri, bölgedeki Tahtacıların aynı zamanda yerleşik hayata geçmediğini, bunun bir süreç içinde gerçekleştiğini gösterir (1885 senesinde Aydın vilâyetinde iskân edilen kişiler H.1302/R.1300 *Aydın Vilâyet Salnâmesi*, 269-271; ayrıca Keleş, 2020, 239).

Yaptığımız sözlü tarih görüşmeleri esnasında İzmir bölgesindeki Tahtacıların yerleşik hayata geçmelerine ilişkin herhangi bir bilgi edinemedik⁹. Yerleşik hayata geçişle ilgili, Tahtacılardan derlenmiş anlatılar sadece iki yazılı kaynaktan yer alarak günümüze ulaşmıştır (Yılmaz, 1948; Yetişen, 1986). Bu anlatılarda yerleşik hayata geçişte temel olabilecek nedenler yer almamaktadır ancak iki farklı tema ön plana çıkmaktadır. İlki, eşkiyalardan kaçarak güvenli bir yere yerleşme ihtiyacıdır¹⁰. İkincisi de salgın hastalıktan kurtulma çabasıdır. İnançsal öğelerle örülü olması bakımından ikinci tema bizim açımızdan daha ilgi çekicidir. Salgın hastalık üzerine anlatılarda toplumsal döneme ve bağlama ilişkin net bir bilgi yoktur¹¹ fakat yatırların ve Yanya-

5 Tahtacı toplulukları, diğer Alevi/Kızılbaş topluluklarla beraber XIX. yüzyıldan itibaren misyoner ve oryantalist araştırmacıların; XX. yüzyılın başlarından itibaren de İttihat ve Terakki Dönemi ve erken Cumhuriyet Dönemi araştırmacılarının etnik kimlik ve soy kökenleri üzerine yaptıkları çalışmaların konusu olmuştur (Yörükkan, 1998; Baha Said, 2000; Yazgan, 2007; Çiftçi, 2020). Sonraki yıllarda, bu çalışmalar devam etmiştir (Çıblak Coşkun, 2013; Telci, 2016; Gülten, 2020). 1980’li yıllardan itibaren Tahtacı toplulukların inançlarını, mesleklerini, toplumsal örgütlenmeleri ile yaşadıkları toplumsal dönüşümü analiz eden antropoloji ve tarih çalışmaları (Kehl, 1993; Kehl-Bodgori, 1997, 2012; Akgül Kovankoya, 2019; Roux, 2000; Esen, 2022) yapılmıştır. Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren Tahtacı topluluklarının folklorik öğeleri ve kültürel sembolleri, inanç ve ritüelleri üzerine halkbilimi, sosyoloji, antropoloji, müzikoloji alanlarında çalışmalar artmıştır (Selçuk, 2004; Kolukırcık, 2010; Efe vd. 2014; Şahin, 2014; Biçici - Çetin, 2016; Çıblak Coşkun, 2019; Duman, 2019; Gökçen vd., 2020; Duman - Taşçinten, 2020).

6 BOA. NFS.d. 2906 H. 1246/M.1830. Aydın vilâyetindeki Tahtacı topluluklarından Alaşehir’de yine XIX. yüzyıl başlarında yerleşik hayata geçen Kızılçukur ve Karacaali Tahtacıları hakkında nüfus ve temetuat defterlerine göre yapılan çalışma için bkz. (Kaftanlı, 2023).

7 BOA. ML.CR.Dd. 821 H.29.12.1260/M.9.01.1845.

8 BOA. A.MKT.NZD. 457/83, H. 03.05.1279/M. 27.10.1862

9 Bahsi geçen sözlü tarih görüşmeleri, Narlıdere Tahtacılarının XIX. yüzyıldan günümüze toplumsal dönüşümü üzerine yaptığımız yayımlanma aşamasındaki kitap çalışması için Temmuz 2021 ve Temmuz 2022 tarihleri arasında gerçekleştirdiğimiz saha araştırmasının bir parçasıdır.

10 Yetişen (1986) Doğançay köylülerinin eşkiyadan kurtulmak için buraya yerleştiklerini belirtir. Benzer biçimde Narlıdere’ye, Cumaovası Karakuyu mahallesine ve Uzundere’ye yerleşen Tahtacılarının konargöçerken Arap Deresi civarında konakladıklarını ama eşkiyalardan dolayı daha güvenli olduğunu düşündükleri şehir merkezine yaklaştıklarını ve bu mahallelere (köylere) yerleştiklerini aktarmaktadır. Arap Deresi’ndeki konargöçer Tahtacıların eşkiya tehdidi nedeniyle kente yakın bir bölgeye yerleşmesi ortak bir hikâye olmalıdır. Tahtacıların eşkiyalardan kaçmak ve güvenlikli bir bölgede yaşamak amacıyla yerleşik hayata geçmesi, başka bir çalışmanın konusu olabilecek bir temadır ve bu çalışmada dışarıda bırakılmıştır.

11 Arşiv belgelerinin verdiği bilgilerden anlaşılacağı üzere 1845’ten itibaren Tahtacıların İzmir’de yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. Bu nedenle anlatılar, yerleşik hayata geçişin olduğu XIX. yüzyıla ait

tır Ocağı dedesinin salgın hastalığa hükmeden kerametine, olağan dışı gücüne vurgu vardır.

İzmir Tahtacılarının yerleşik hayata geçmeleri üzerine bilgileri ve salgın hastalık anlatılarını, İzmir ilinde yaşayan Tahtacılar üzerine Abdurrahman Yılmaz'ın (1948) *Tahtacılar da Gelenekler* kitabında ve kendisi de Tahtacı topluluğunun bir üyesi olan Rıza Yetişen'in (1986) *Tahtacı Aşiretleri (Adet, Gelenek ve Görenekleri)* isimli kitabında yer almaktadır. Murat Küçük (2009) *Cemaat-ı Tahtacıyan* isimli, İzmir ilinin farklı ilçe ve köylerinde yaşayan Tahtacı topluluklarını konu alan çalışmasında; Yılmaz'ın (1946) ve Yetişen'in (1986) aktardığı salgın anlatılarına yer vermiştir. Küçük, İzmir'deki salgın hastalıklara kısaca değinmiş, salgın anlatılarının tarihsel gerçekliği olup olmadığını soruşturmamıştır.

Bu makale, yerleşik hayata geçişle/yerleşme ile ilgili anlatılarda yer alan salgın hastalık teması üzerine yoğunlaşacaktır. Yerleşik hayata geçişle ilgili, kolektif bellekte yer etmiş salgın hastalığın tarihsel bir gerçekliğinin olup olmadığı araştırılacaktır. Bir disiplin olarak tarihin ürettiği bilgi ve kolektif bellek anlatıları arasındaki ilişki tartışmalı bir konudur. Bu nedenle, öncelikle kolektif bellek ve tarih arasında nasıl bir ilişki kurulabileceğine değinilecektir. Kolektif bellek geçmiş şimdide yeniden kurguladığı ve aktardığı için sunduğu bilgi tutarsız ve irrasyonel olabilir. Bir disiplin olarak tarih ise sistematik, tutarlı ve geçerli bilgi sunma iddiasındadır. Aralarındaki farklılıklara rağmen kolektif belleğin bilgisini kaynak olarak kabul edip, sunduğu gerçekliği eleştirel bir şekilde değerlendirebiliriz. Aynı zamanda belleği ve hatırlama ediminin kendisini tarihsel bir fenomen olarak çalışmak mümkündür. Salgın hastalık anlatıları kolektif belleğin aktarımı olarak kabul edildiğinde, Tahtacıların İzmir'de yerleşik hayata geçişlerinde salgınların etkisinin olup olmadığını tarihsel bulgularla sınyarak değerlendirmek mümkün olabilecektir. Bu sebeple, İzmir'de yerleşik hayata geçmiş olan Tahtacıların salgın hastalıkla ilgili anlatıları üzerinde durulacaktır. Ardından arşiv belgelerine ve alanda ilgili çalışmalara başvurarak, Tahtacıların yerleşik hayata geçiş sürecinde, yani XIX. yüzyılda İzmir kazasında gerçekleşmiş salgın hastalıklara değinilecektir. Bununla birlikte, bu anlatının tarihsel bağlamını tespit edebilmek için, yaşam alanları ve meslekleri nedeniyle birbiriyle temas halinde olan ve XIX. yüzyılın başında İzmir'le aynı sancağa bağlı çevre kazalarda bulunan Tahtacı toplulukların nüfus defterlerine de bakılacaktır. Son olarak Tahtacıların yerleşik hayata geçiş anlatılarında yer alan salgın hastalık unsurunun, tarihsel olarak bir karşılığının olup olmadığı, yerleşik hayata geçişte neden diğer faktörlerin değil de salgın hastalığın belleklerinde yer etmiş olabileceği tartışılacaktır.

1. Tarih ve Kolektif Bellek İlişkisi

Belleğin tarihle ilişkisi epistemolojik açıdan tartışmalı bir ilişkidir. Geleneksel tarih anlayışında belleğin gerçekliği, tarihin de belleği yansıttığı kabulüyle bellek ve tarih arasında basit bir ilişki kurulmuştur. Modern tarih disiplini ise bu ikisi arasındaki ilişkinin geleneksel tarih anlayışının varsaydığı kadar basit olmadığını öne sürer (Burke, 2011, 189). Bellek ve tarih ilişkisi üzerine günümüzde iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. İlki, bellek ve tarih arasında bir süreklilik görür. İkincisi, belleğin ve tarihin -belleğin bilgisinin tarihin bilgisine göre daha değersiz olduğu imasıyla- tamamen farklı bilgi türlerine ait olduğunu savunur. Belleğin/kolektif belleğin, gerçekliğin -bozan ve bozulmuş- halini verdiğini söyler ve belleğin bilgisini geçerli kabul etmez (Olick vd., 2011, 11). İkinci yaklaşıma uygun biçimde Alan Megill (2011, 196) de belleği ve tarihi birbiriyle süreklilik içinde görmemek gerektiğini söyler. Bellek tarihin hammaddesi değildir. Tarih, muhtelif belleklerin toplamı değildir ama bu ikisi birbirine karşıt da değildir. Bellek geçmiş şimdide kurar. Tutarsız, irrasyonel olabilir. Öte yandan bir disiplin olarak tarihin ürettiği bilgi objektif, sistematik, tutarlı olmakla yükümlüdür.

olmalıdır.

Maurice Halbwachs da benzer şekilde, tarih disiplinini objektif bilgi üreten bir alan olarak nitelerken, kolektif belleğin geçmişi hem geçmişin bıraktığı etkilerle hem de günün toplumsal koşulları ile yeniden inşa ettiğini vurgular (Halbwachs, 2016, 277). Jan Assmann (2011, 210) ise objektif kanıtlarla sınırlanmadıkça, belleğin tarihsel bir kaynak olarak kullanılamayacağını vurgular. Kolektif belleğin gerçekliği birebir temsil etmediği açıktır. Geçmişte yaşanmış olaylar ve onların şimdiki zamanda ifade edilme biçimleri hiçbir zaman tam olarak örtüşmez. Hatırlama edimi ile geçmiş ve şimdi arasındaki boşluk yeniden doldurulur (Misztal, 2003). Ne var ki Halbwachs'ın kolektif bellek için söylediği toplumsal inşa olma vurgusu, tarih yazımında başvurulan yazılı kanıtlar için de geçerlidir. Ne geçmişi hatırlamak ne de tarihi yazmak toplumsal bağlam ve koşullar içerisinde bilinçli ve bilinçdışı seçimlerden, yorumlardan ve tahrif etmekten azade değildir (Burke, 2011, 189).

Belleği ve tarihi tamamen ayrı bilgi alanları olarak düşünmek veya araların da tarih lehine hiyerarşi yaratmak yerine, epistemolojik açıdan uyumlu ilişki kurmak mümkündür. Bu ilişki iki şekilde kurulur: Bellek tarihsel bir kaynak olarak kullanılabilir, böylelikle anımsamanın geçerli bilgi üretilmediği üzerine eleştirel biçimde çalışılabilir. Aynı zamanda bellek bir tarihsel fenomen olarak çalışılabilir, hatırlamanın toplumsal tarihi yapılabilir. Toplumsal bellek, biçimlendirebilir ve seçicidir. Belleğin nasıl iletildiği hem o toplumun örgütlenmesi hem de kullanılan araçlara göre değişebilir. Bellek, sözlü gelenekler, yazılı kayıtlar, görseller, eylemler ve mekânlar aracılığıyla iletilebilir. Toplumsal örgütlenmesi ve kullanılan araçlar dikkate alınarak bellekte yer alacak şeylerin seçiminin neden, nasıl gerçekleştiğini, toplumdan topluma, mekândan mekâna ve zamansal olarak nasıl değiştiğini çalışmak mümkündür. Üstelik, toplumsal belleğin nasıl işlediğini çalışmak sadece hatırlamanın değil unutkanlığın da nasıl olduğunu, neyin, nasıl unutulduğunu takip edebilme imkânı verir (Burke, 2011, 190-191).

Peter Burke (1997, 1-2), sabit kimliği olmayan şey(ler) üzerine tarih yazmanın kelebek ağı ile bulut yakalamaya benzediğini, yapabileceğimiz şeyin bugünden geçmişe sorular sormak olduğunu belirtir. Ona göre geçmişe bugünden sorduğumuz soruları, bugünden yanıtlamak yerine “geleneğe” odaklanmalı ve geleneğin sürekli yeniden yorumlanmasına izin vermeliyizdir. Geleneğin yeniden yorumlanmasında ise kültürün/geleneğin simgesel okuması devreye girer¹². Bu çalışmada, İzmir’de XIX. yüzyılda yerleşik hayata geçen Tahtacıların salgın hastalık üzerine yazılı olarak günümüze gelen aktarımlarının, tarihsel bir gerçekliğe denk düşüp düşmediği, arşiv belgelerine başvurarak araştırılacaktır. Böyle bir araştırma, kaçınılmaz olarak neyin, nasıl hatırlandığı meselesini de içerecektir. Öyleyse hem geçmişte ne olduğunun bilgisi hem de olgular ve bellek arasındaki uyuşmanın veya uyumsuzluğunun nasıl bir hatırlama deneyime dayandığının bilgisi, bu araştırmanın yöneldiği iki temel soru olacaktır.

2. İzmir’deki Tahtacı Topluluklarına Ait Salgın Hastalık Anlatıları

Abdurrahman Yılmaz’ın 1948 yılında yayımlanan *Tahtacılar da Gelenekler* kitabında ve Rıza Yetişen’in 1986 yılında yayımlanan ama yaklaşık kırk yıllık bir araştırmanın eseri olan *Tahtacı Aşiretleri (Adet, Gelenek ve Görenekleri)* kitabında yer alan salgın hastalıklara ilişkin aktarımlar, sözlü anlatıların yazıya geçirilmiş biçimleridir. Bu anlatılar, belli bir geçmişin, o geçmişte tecrübe eden ve/veya paylaşan grup üyeleri tarafından temsil edilmesi, yani kolektif belleğin aktarımı olarak değerlendirilebilir (Wertsch, 2008, 120).

Anlatılardan ilki, Yanyatır Ocağı’na bağlı Tahtacıların İzmir Narlıdere’ye yerleşmesine ilişkindir:

“Vaktile dedelerimiz bu dağlarda çadırlarını kurmuş, sanatlarını işlerken ölet

¹² Bu nedenle, kurgu kaçınılmazdır ama kurgu tüm tarih yazımı için geçerli olabilecek ve hatta en pozitivist yaklaşımların bile tarihi bilgi için reddedemediği bir unsurdur (Iggers, 2003).

çıkmiş. Genç ihtiyar birçok adam ölmüş sağ kalanlar da çadırlarını yıkıp sağa sola göçmeye ve sık sık yer değiştirmeye başlamışlar. Ve nihayet Kara Hüseyin'in Harman yeri denilen suyu havası iyi bir yerde kalmışlar.

Güvendirlerin çıra ışığı karşısında sadık canları coşturan ve sabahlara kadar sema oynatan çöğürleri topak ev dedikleri keçe çadırları köşelerinde aylarca asılı kalmış.

Havasını suyunu beğenip çadırlarını kurdukları yer Çatalkaya, Sucak Baba, Teke Burnu ve Niyaz Taşı arasına ve üç yol ağzında düz ve geniş bir yermiş. Bunların oraya yerleşmeleri civardaki yatırlara malum olmuş derhal sacayağı bacağı yanan yatırlar birbirlerine haykırmışlar ve 'Erenler aramızda mümin kullar var gözliyelim' demişler, gerek son konaklarının hava ve suyunun iyiliği ve gerek yatırların himmetiyle ölet geçmiş" (Yılmaz, 1948, 88-89).

Yılmaz, Narlıdere'deki yatırlar olarak Kızıldağ'ının tepelerinde Kuşbaba, Teke, Külahlı (Külefli) Baba, Teke Burnu ve Sucak Baba yatırları ile Çatalkaya'ya giden yolun kıyısındaki "Niyaz Taşı" yatırını sayar. Narlıdere'ye yerleşme anlatısında geçen yatırlar, Yılmaz'ın bahsettiği yatırların sadece bir kısmıdır. Yatırların, yani olağanüstü güce sahip olduğu düşünülen evliyaların pek çok marifetleri arasında sağaltıcı gücü olduğuna da inanılır (Boratav, 1984, 123). Anlatıya göre de Narlıdere'deki yerleşim yerlerini çevreleyen yatırların sağaltıcı güçleri sayesinde buraya yerleşmek mümkün olmuştur (Yılmaz, 1948, 88-91).

Daha önce belirttiğimiz gibi Tahtacıların 1845'te yerleşmeye başladıkları, 1862'de ise Narlıdere'de yerleşik olduğu bilgisine sahibiz. Anlatıda bahsi geçen çadırlar, Kızıldağ'daki konargöçer Tahtacıların bir kısmının Narlıdere'de yerleşmeye başladığı dönemi işaret ediyor olmalıdır. Yetişen ise Narlıdere'nin kuruluşu hakkında bir kişiden aldığı bilgiye göre köyün yerine "Tozlu Yurt" dendiğini ve şehre giderken burada konakladıklarını aktarır (Yetişen, 1986, 9). Fakat yukarıdaki anlatı şehre gitmek için konaklamaktan ziyade hastalıktan kaçarak yerleşmekle ilgilidir. *Cemaat-ı Tahtacıyan* başlıklı çalışmasında aynı anlatıya yer veren Küçük de anlatının, Narlıdere'nin kuruluşu ile ilgili olduğunu düşünmektedir (Küçük, 2009, 51-52).

Diğer anlatı ise daha karmaşıktır. Yetişen, Gökdelen (Doğançay) köyünün "adı ve eskiliği" başlığı altında yazdığı metnin dipnotunda bu anlatıya yer vermiştir. Anlatıda bir köyden (hangi köy açık değildir, yola çıkıldığına göre Gökdelen olmamalıdır) diğerine (Bayındır Turan köyü olmalıdır) göçten bahsedilmesi, yerleşik hayata geçilmiş olduğunu gösterir. Aktarılan, yine de Gökdelen köyü tarihçesi ilgili bir yerleşme anlatısıdır. Diğer anlatıyla benzerlik gösterdiği için dikkat çekicidir. Hatta aynı temanın farklı bir versiyonunu içerir:

"1821 yılında İzmir ve civarında kolera salgını olmuş. Gökdelen'de 59 yaşındaki Nikil Ali, olayı şöyle anlatır: Eskiden ölet olmuş, herkes korkudan kaçmaya karar vermiş. Pek çok adam ölmüş hepsi beraber köyden Turan köyüne doğru yola çıkmışlar. Fakat ölet kervanı, arkalarını takip etmiş. Yan yatıroğullarından Ali de yanlarındaymış ve çok sinirlenmiş, geriye dönüp: 'Yeter artık, durun orada, talibimin üstüne gelmeyin' diye bağırmiş, ölet geri dönmüş, hastalıklar da durmuş" (Yetişen, 1986, 11).

Diğer Kızıldağ/Alevi ocaklarında olduğu gibi Tahtacıların ocaklarında da Ehl-i beyt soyundan geldiğine inanılan dedelere, soydan aktarılan batın bilgisi ve manevi güçle dolu bir kutsallık atfedilir¹³. Bu kutsallık nedeniyle ocakların dedeleri, geleneksel ilişkileri içerisinde taliplerin toplumsal hayatının her alanında onlara rehberlik eder ve toplumsal hayatı düzenlerler. Bu rehberliğe kerametlerle dolu olayların

13 Salgın nedeniyle İzmir'de yerleşik hayata geçtiği anlatılan Tahtacılar, Yanyatrı Ocağı'na bağlı Tahtacı topluluklardır.

eşlik etmesi de inancın bir parçasıdır.

Söz konusu anlatılarda yatırlar ve Yanyatır Ocağı dedesi keramet gösterir, çünkü mucize peygamberlere özgüyse, keramet evliyalara, kutsal kişilere özgüdür (Thomas, 2011, 212). Kerametler masallardan aşına olunan temalarla iç içe geçer; olağandışı doğumlar, tehlikeden olağanüstü yollarla kurtulma ve ölümden kaçış, kerametlerin bazılarıdır¹⁴. Kerametler, kutsal kişiler tarafından gösterilen harikalardır. Harika, yani harikulade olan şey, olağan yasaları, sebep sonuç zincirini kırar. Zincirin kırılması ise hayatın akışını değiştirir (Schimmel, 2001, 220-221).

Halbwachs (2016, 227), toplumların geçmişinde meydana gelmiş önemli büyük olayların, örneğin savaşların, göçlerin, o toplumun benimsediği dinsel inanışların sembolik ifadelerine başvurarak yeniden üretilbildiğini belirtir. Yüzyıllarca konargöçer hayat sürmüş bir topluluk olarak Tahtacıların yerleşik hayata geçmeye başlaması, yeni yerleşim yerlerinin kurulması, topluluğun tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Kerametlerin, yaşanan olağandışı kopuşa eşlik etmesi, dinsel olanla olmayanın iç içe geçtiği geleneksel dünyalarında şaşırtıcı değildir. Dünyanın işleyişinin ve gündelik varoluşun zahir gerçekliğinin altında, batın bir boyut vardır. Bu kutsal, gizli gerçek, kutsal kişinin kerametleri aracılığıyla ortaya çıkar. Keramet; Tanrı, insan ve doğa arasındaki ilişkiye tanıklık etmeyi mümkün kılar. Gündelik olanın, yüzeyin altındaki görünmez ama doğru biçimini ortaya çıkarır, evrenin gerçek özünü hatırlatır. Kerameti yeniden anlatmak ise evreni düzenleyen güçlerle ve batınla yeniden temas kurmayı sağlar. Ayrıca keramet; tabi kılınanları, şeylerin düzenine karşı çıkarak ve nedenselliği bozarak, kendilerine dayatılan yasadın, kabullenilmiş otoritenin işleyişinden, toplumun kabullerinden uzaklaştırabilir (Gilsenan, 2013). Yani yüzyıllardır konargöçer olarak yaşamış topluluklar olarak Tahtacılar, yerleşik hayata geçmeyi kabul edilmiş hale getirmenin yolu, keramete başvurmak olabilir. Tahtacılar açısından zahirin altındaki batının görünme ve hatırlama, hem dünyayı deneyimlemenin doğal bir uzantısı hem de yabancı oldukları ve tabi kıldıkları dünyada sahip olunan bir “sığınak ve silah” (Gilsenan, 2013, 77) olması mümkündür.

Diğer taraftan, keramet öğelerini paranteze aldığımızda, bu anlatılar yerleşik hayata geçtikleri dönemlerde İzmir’deki salgın hastalıklar ve Tahtacıların bu hastalıklarla teması üzerine bilgi veriyor da olabilir.

3. XIX. Yüzyılda İzmir’de Salgın Hastalıklar

Henüz hastalıkların teşhis ve tedavisinin tam manasıyla mümkün olmadığı XIX. yüzyılda, dünyada salgınlar yüzünden çokça can kaybı meydana geliyordu. Bu yüzyılda İzmir’de görülen salgın hastalıklar arasında veba, cüzzam, verem, sıtma, çiçek, tifo, kolera, frengi ilk sıralarda yer alıyordu. (Beyru, 2005; Tantay, 2007; Müderisoğlu Esiner-Sarçın, 2020; Menekşe, 2020). Kolera ve frengi ilk kez XIX. yüzyılda yayılırken; eski ve ölümcül salgınların başında gelen veba, karantina uygulamaları¹⁵ sayesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tamamen yok olmasa da sona eriyordu¹⁶. Ancak 1880’lerden sonra modern tıbbın gelişmesi, hastalığa neden olan mikropların teşhis ve tedavisi ile salgınların önlenmesi, can kayıplarının azaltılması mümkün olmuştur.

İzmir’de salgın hastalıkların varlığı; şehrin ticaret merkezi olarak büyüme-

14 Boratav (1984, 43-45), otuz beş keramet motifi sıralar ve bu sayının değişebileceğini söyler. “Bir kişiyi, ya da bir topluluğu, tehlikeli bir durumdan, bir afetten kurtarma”, anlatılarda geçen keramete uygundur.

15 Salgına yol açabilecek hastalıkların girişini engellemeye yönelik dışarıdan gelenlerin gözetim altına alınması olan karantina uygulaması, Osmanlı Devleti’nde 1831’de İstanbul’da başlamış, ardından İstanbul çevresinde ve İzmir, Trabzon gibi liman şehirlerinde uygulanmıştır (Sarıyıldız, 1994). İzmir’de bu uygulama, 1840 yılında başlamıştır (Böke, 2010).

16 1900’lerde şehirde veba vakası görülse (Yetkin, 1993) de 1830’larda başlayan karantina uygulamasıyla artık etkisi kırılmıştır.

si, ulaşım imkanlarının gelişmesine paralel bir seyir izlemiştir. Yapılan çalışmalar, XV. ve XVI. yüzyılda meydana gelen veba salgınlarından etkilenen şehirler arasında İzmir'i zikretmez (Varlık, 2017, 206; Kılıç, 2021, 86-99). XVII. yüzyılda İran ipeğinin kervanlarla taşındığı İzmir'in adı da salgınlarla birlikte anılmaya, seyahat anlatılarında, arşiv belgelerinde geçmeye başlamıştır. XVII. yüzyılda İzmir, Akdeniz'in en önemli ticaret merkezlerinden biri olmuş, demografik ve fiziki yapısı gelişmeye başlamıştır (Ülker, 1974; Goffman, 1995; Baykara, 2001, 122-125). XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan yeni bir demografik büyüme ve ekonomik gelişme süreci, XIX. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bu dönemde doğu batı ticaretinin geçiş noktası olmakla kalmamış, kendisini çevreleyen verimli Bakırçay, Gediz, Küçük ve Büyük Menderes havzalarından elde edilen zirai ürünlerin ve diğer hammadde ürünlerinin ihraç edildiği bir merkez olmuştur (Kurmuş, 1982; Kasaba, 1994; Frangakis-Syrett, 2006; Küçükkalay, 2006; Zandi-Sayek, 2012). Bu bölgelerden ürün ve insan akışı, İzmir'in daha önceleri olmadığı kadar art bölgesiyle temasını artırmıştır. Tarımda istihdam edilmek üzere çevre adalardan Rumların getirilmesiyle hem şehrin hem de çevresinin nüfus yapısı değiştiği gibi adalara gidiş gelişler artmıştır (Baykara, 1980; Nagata, 1997; Nakracas, 2005). Alışveriş için gelen Avrupalı tüccarların kimileri şehirde daimi ikamet etmiş, onları misyonerler, gezginler, işçiler, arkeologlar, mülteciler takip etmiştir. Bu hareketlilik, XIX. yüzyılda buharlı gemi ve tren ile daha da artmıştır. İzmir'de farklı bölge ve sosyal kesimlerden insanlar bir araya gelirken, bu yakın ve uzak mesafelerle temas, çeşitli hastalıkların, salgınların İzmir'e taşınmasına da aracılık etmiştir. XIX. yüzyılda İzmir, aynı zamanda hem karadan hem denizden ulaşan muhacir (İpek, 2006) ve askerlerin erişim ve nakil noktasıydı (Adıtatır, 2011). Zor koşullarda şehre ulaşan çok sayıda muhacirin gerek nakilleri gerek iskânları hemen yapılamıyor, olumsuz koşullarda aylarca, yıllarca süren bekleyişlere çeşitli hastalıklar eşlik ediyordu (İpek, 2006). Cepheden dönen askerler salgın hastalıkların yayılmasında önemli bir etkendi (Özcan, 2010). Yorgun ve hasta askerler, bir müddet şehirde kalmak zorundaydı.

Nüfus hareketliliği hastalıkların taşınmasına ve yayılmasına öncülük etmiştir. Ancak can kayıplarının artmasında şehrin altyapısı, temizlik, hijyen, beslenme, iklim gibi birçok etken bulunmaktadır. XIX. yüzyılda İzmir'de sağlık alanında kanalizasyon sistemi, içme suyu, caddelerin temizlenmesi gibi sistematik iyileşmeler hayata geçirilmemiştir¹⁷. 1838 Şubat'ında Sir Charles Fellow İzmir'i "İzmir çok kalabalık bir şehir, sokakları dar ve pis" olarak anlatmıştı (Pınar, 2001, 192). 1865'te İzmir'de meydana gelen kolera salgını sırasında salgının kaynağını tespit etmek ve tedbir almak üzere yapılan incelemeye ait rapor, şehirdeki sağlık koşullarının daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Buna göre kanalizasyon sisteminin bulunmadığı şehirdeki Meles ve Boyacı deresi gibi küçük dereler yazın kuruyor, dere yataklarından akan lağım ve atıklar, düzlüklerde, denize yakın bölgelerde birikiyordu. Şehirde Ermeni, Rum ve Frenk mahalleleri, dolayısıyla nüfusun büyük bir kısmı denize yakın, düz, bataklık veya bataklık olmaya elverişli alanlarda idi. Bazı yerlerde kalabalık nüfus sıkışık halde, sağlıksız koşullarda bir arada yaşıyordu. Bunlar Yahudi mahallesi ve Türk mahallelerine yakın bekar hanlarıydı. Dar sokaklar da sağlık açısından elverişsiz koşullar barındırıyordu ki bu Türk mahallelerinin en önemli sorunu (Yılmaz, 2021, 93-95)¹⁸.

Ayrıca deprem, yangın, çekirge istilaları, kuraklık gibi doğal afetlerin yaşandığı yıllarda, bazı hastalıklar bu felaket ortamlarında kolayca dönüşebiliyordu.

17 Endüstri devriminin öncüsü, dönemin en kalabalık şehirlerinden Londra'da sistematik iyileştirmeler ancak 1850'lerden sonra hayata geçirilmiştir (Hobsbawm, 2005, 146).

18 XIX. yüzyılın ikinci yarısında artık şehirlerde sağlık alanında sistematik iyileştirmeleri hayata geçirmesi beklenen belediyeler kurulmaya başlamıştır. Bu bağlamda İzmir Belediyesi 1868'de kurulmuştur (Serçe, 1998) ancak, 1910'da yaşanan kolera salgınında iyileştirmelerin hayata geçirilmediği, üstelik salgınının yayılmasında belediyenin ihmali ve yetersizliğinin etkili olduğu yerel basın tarafından aktarılmıştır (Yetkin, 2000, 149-153).

Bu durum genellikle kötü ve yetersiz beslenme sonucunda zayıf düşen bedenlerin hastalıklar karşısında dirençsiz kalmasıyla açıklanmıştır (Panzac, 1997, 13-14). Ancak buna ilave edilmesi gereken bir başka husus daha vardır. Veba salgınlarına ilişkin anlatı ve kayıtlar vebanın; salgın öncesinde aşırı yağış, sel baskınları ardından başlayan kuraklık, kuraklığı takip eden açlık ile birlikte etkili olduğunu gösteriyor. Mesela Mısır'daki salgınların hemen hepsinde aşırı yağış sonrası Nil taşmış, sonrasında kıtlık ve veba başlamıştır (Mikhail, 2017, 197-213)¹⁹. Veba türlerinden²⁰ en çok salgına neden olan hıyarcıklı veba, enfeksiyonlu bir pirenin ısırmasıyla başlıyordu ve bu pireleri insanlarla taşıyanlar ise fare gibi kemirgenlerdi. Aşırı yağış ve sel sonrasında kemirgenler veya yer altında yuvaları olan diğer hayvanlar yuvalarını terk edip yükseklerle tırmanıyor, hastalıklı veya enfekte pireleri taşıyan kemirgenler, özellikle kırsal alanlarda insanlara vebayı bulaştırıyordu²¹.

İzmir'de en sık ve en çok can kaybına yol açtığı bilinen salgınlar veba ve koleraydı. Mayıs-temmuz aylarında görülen veba, güne doğru azalan, kışın sönen bir hastalıktı ve neredeyse İzmir'de her yaz ortaya çıkardı. Bazı yıllarda salgına dönüşerek binlerce can alabiliyordu (Baykara, 2001, 110). Daniel Panzac, 1708-1800 yılları arasında İzmir'de farklı derecelerde elli dört veba salgını yaşandığını tespit etmiştir (Panzac, 1997, 14). XIX. yüzyılın son büyük veba salgını 1837'de meydana gelmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında veba etkisini kaybederken kolera²², yeni bir salgın olarak can almaya başlamıştır. İzmir'de ilk kez 1831'de görülen kolera 1848, 1854, 1865 ve 1893 yıllarında tekrar etmiştir (Yılmaz, 2021, 96-98).

4. XIX. Yüzyıl Salgınları ve Tahtacılar

Tahtacı topluluklarının yerleşik hayata geçişleri ile ilgili salgın hastalık anlatıları değerlendirildiğinde, bu salgınların veba ve kolera olma ihtimali öne çıkıyor. Yetişen'in aktardığı anlatıda, salgının 1821 yılında yaşandığı iddia edilen kolera olduğu zaten belirtilmiştir. Ancak bu anlatıdaki veriler, tarihi bilgilerle iki yönüyle çelişir. İlki, 1821'de Tahtacılar henüz yerleşik hayata geçmemiştir. 1830 nüfus defterlerinde konargöçerler yerleşiklerden ayrı defterlere kaydedilmişlerdir ve İzmir Tahtacıları da konargöçer defterlerinde kayıtlıdır²³. İkincisi, Osmanlı coğrafyasında 1821-1822 yılında meydana gelen ilk kolera salgını, İzmir ve çevresinde etkili olmamıştır. 1865'teki İzmir'de meydana gelen kolera salgını sırasında hazırlanan raporda, şehrin sağlık açısından elverişsiz koşulları, kolera için daha çok şehirde yaşayanları tehdit eden bir salgın olduğunu gösterir. Kolera, şehirdeki dere yataklarının taşıdığı lağım ve atıkların biriktiği mahallerde ikamet edenleri doğrudan tehdit ediyordu. İzmir'de kolera salgınlarında genellikle en çok can kaybına uğrayanlar Yahudiler, han, *kortejo* veya Yahudihane adı verilen odalarda iç içe, sağlıksız koşullarda ikamet ediyordu. Dönemin İzmir Valisi Mehmet Reşit Paşa 1865 yılında meydana gelen salgında bu yerlerin boşaltılması, kaçan Yahudilerin daha sağlıklı bir ortamda hayatta kalmalarının sağlanması için İstanbul'dan çadır talep etmiştir. Yahudiler, Kadifekale eteklerine kurulan 200 çadıra yerleştirilmiştir (Yılmaz, 2021, 101-102). Dolayısıyla dağlarda, çadırdaki ikamet eden, temiz hava ve su kaynaklarına sahip Tahtacıların kolera salgınına maruz kalmaları ve bu yüzden yerleşik hayata geçmeleri düşük bir ihtimaldir.

19 Alan Mikhail bu konuyu çevre tarihi yaklaşımı ile ele almıştır (Mikhail, 2017).

20 Üç veba türü tanımlanır; hıyarcıklı veba (*bubonik* veba), iltihaplı veba (*septisemi* veba) ve akciğer vebası (*pnömonik* veba) (Yıldırım, 2009, 111-112).

21 "...Bir hafta on gündür hiç aralıksız gök gürlemeleri ve şimşeklerle bardaktan boşalıncasına yağmur yağıyor... Menderes günden güne kabarakarak etrafındaki tarlalara taşmaya başladı... nihayet bu sabah taşkını gördüm. ... "Yılan!..." dedi Çavuş. "Ovayı su basınca ne varsa, yılanı, çiyani, kaplumbağası, sıçanı dağlara çıkar." (Tanman, 2005, 83-84). Saffet Tanman'ın bu hatıra kitabından haber eden ve taşkın sonrasında veba ile ilişkisine dikkat çeken iktisat tarihinde Doktorant Ahmet Bulut Tamgörgü'ye çok teşekkür ederiz.

22 *Vibrio cholerae* adlı bakterinin yiyecek ve içme suyuna bulaşması sonucu yayılan, bulaşıcı ve ölümcül bir bağırsak hastalığı olan kolera, Hindistan kaynaklı endemik bir hastalık iken 1817'de neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır. XIX. yüzyılda meydana gelen 6 büyük salgın (1817-1823, 1829-1851, 1852-1859, 1863-1879, 1881-1896 ve 1899-1923) Osmanlı coğrafyasında da görülmüştür (Yılmaz, 2021, 89-90).

23 BOA. NFS.d. 2906 H. 1246/M.1830.

Tahtacıların yerleşik hayata geçmelerinde etkisi olabilecek diğer bir salgın, vebadır. İzmir’de 1716-1720, 1734-1743, 1757-1763, 1765-1772, 1783-1795, 1812-1817, 1831-1840 dönemlerinde veba salgınları yaşanmıştır. Ayrıca bazı yıllarda salgına dönüşmeyen veba vakaları da olmuştur. Bu salgınlardan sadece 1765 yılındaki, İzmir’e deniz yoluyla ulaşmıştır. Diğerleri kara yoluyla, iç kesimlerden şehre girmiştir. Veba; kervanlar, eşyalar, yolcular, gezginlerle şehirlere taşınıyordu. Mesela 1831 yılında Bergama’da başlayan veba, Manisa, Edremit, Balıkesir’e yayılarak 1837 yılına kadar devam etmiştir. 1833’ten itibaren Bursa’da görülmüştür. İzmir’e de ulaşan veba salgının şiddeti 1837’de doruk noktasına ulaşmıştır. 1838’den itibaren üç yıl Aydın civarında sürmüş, aynı yıllarda Isparta bölgesinde de veba salgını yaşanmıştır.

Daniel Panzac’ın XVIII ve XIX. yüzyıllarda Anadolu genelinde meydana gelen veba salgınları üzerine yaptığı değerlendirmeye göre geniş dağlık alanlar, hastalığın insanlara bulaşmasına yol açıyordu. Panzac, vebanın yayılma alanları olarak bazı ana ve ara odak noktaları tespit etmiştir. 1831-1840 dönemindeki vebanın yayılış güzergahı ele alındığında, İzmir’e ulaşan vebanın odak noktası, Batı Anadolu’da Gediz ve Menderes Nehirlerinin doğduğu ormanlık, dağlık bölgeydi (Panzac, 1997, 61). Dolayısıyla veba, koleradan farklı olarak dağlara erişiyordu. Hatta veba dağlarda, kırsal bölgelerde ortaya çıkıyordu (Panzac, 1997, 55). 1843 yılında bölgeye ikinci seyahatini gerçekleştiren Charles Texier (1802-1871), İzmir’e yaklaşık 120 km mesafedeki Kırkağaç’ın veba hastalığının çıkış yeri olduğunu ifade etmiştir:

“Kırkağaç şehri, Temnus [Yund Dağı] dağı eteğindedir. Dağın doğu yamacında ekinle örtülmüş çok geniş bir ova açılır. Bu ovalar, İzmir aracılığıyla ihraç edilen pamukların büyük bölümünü yetiştirir. Yerinin uygun ve arazisinin verimli olmasına rağmen Kırkağaç şehri, önceden çoğunlukla veba hastalığının ortaya çıktığı bir şehirdi” (Texier, 2002, C. II, 82).

Bu tespit, yoğun yağış sonrası kemirgenlerin dağlara çıkması ve vebayı yayması ile ilgili açıklamayı destekler²⁴. Muhtemelen daha önceleri de ovada taşkınlar meydana geliyor, dağlara çekilen kemirgenlerin taşıdığı enfekte pireler köy ve kasabalara yayılıyordu. Veba; pamuk balyaları, tüccar ve işçilerle İzmir’e ulaşıyordu.

Veba, taşkın ve dağ ilişkisi; vebanın konargöçerler arasında etkili olabileceğini göstermektedir²⁵. Ne var ki, 1830’larda Batı Anadolu’da yaşandığı tespit edilen son büyük veba salgının İzmir kazası Tahtacılarını etkilediğine dair nüfus defterlerinde herhangi bir kayıt yoktur. İzmir’e en yakın salgına maruz kalan Tahtacılar ise Söke’de tespit edilmiştir. XIX. yüzyılda İzmir gibi Suğla sancağına²⁶ bağlı Söke kazasındaki Tahtacılar arasında H. 1251’den (1835-36) itibaren görülen, her yaşta insanın ama en fazla çocukların yanına düşülen “fevt oldu” ibaresi, yani öldü kaydı, şiddetli bir veba salgınının yaşanmış olabileceğini göstermektedir²⁷.

24 Kırkağaç ovası, en büyüğü ve daimî akısa sahip Bakırçay’dan başka Dom dere, Bayat, Akçay, Köpüklü, Salman ve Delicecumlu dere gibi daha başka irili ufaklı birçok akarsu ile beslenir. Bakırçay dışındakiler mevsimlik, sel karakterli, oldukça dar ve derin vadilerden akan derelerdir (Kösem, 1990, 32-33). Yakın geçmişte takip edebildiğimiz Kırkağaç ovasında Kasım 1955, Ocak 1959, Ocak ve Aralık 1960, Şubat 1965, Ocak 1966’da taşkınlar meydana gelmiş, 2500-3000 hektarlık alan su altında kalmıştır (Kösem, 1990, 60-61).

25 XVI. yüzyılda Karaman bölgesinde konargöçerler arasında vebanın belli aralıklarla tekrarlandığı tespit edilmiştir. Yine aynı bölgede Bozulus Türkmenleri arasında 1762-1764 yıllarında veba salgını yaşanmıştır. Salgın, konargöçerlerin çeşitli bölgelere dağılmasına, göçe yol açmış, kayıplardan dolayı vergilerini ödeyemez duruma gelmişlerdir (Kılıç, 2018, 302; Gündüz, 2002, 162).

26 1573’te yeni bir idari yapılanmaya gidilmiş ve Anadolu vilayeti Aydın sancağına bağlı olan İzmir, Ayasuluk, Çeşme, Akçeşhir (Söke) kazaları ile Mentеше’ye (Muğla) bağlı iki kazadan (Balat ve Çine) Sığla veya Suğla adında yeni bir sancak oluşturularak ve Kaptanpaşa eyaletine (Cezâyir-i Bahr-i Sefid) bağlanmıştır. (Emecen, 1991, 235-237).

27 BOA. NFS. d. 2906, H. 1246/M.1830; BOA. NFS. d. 2907, H. 1247/M. 1831. Sadece erkek nüfusun kaydedildiği ve yaşlara göre gruplandırıldığı nüfus defterlerinin ilki, BOA. NFS. d. 2906, H. 1246/M.1830 ikincisi BOA. NFS. d. 2907, H. 1247/M. 1831 tarihlidir. Her iki defterde, daha sonraki yıllarda meydana

İzmir Tahtacılarının yerleşik hayata geçiş sürecine denk düşen ve tek resmi kayıt olan nüfus defterlerinde İzmir kazasındaki Tahtacılar da veba salgınının izine rastlanmamıştır. Bu nedenle, salgın hastalık anlatıları ve tarihsel bulgular arasında bir ilişki kurulamamıştır. Bununla birlikte aynı defterlerde kayıtlı olan ve Söke kazasında bulunan konargöçer Tahtacıların salgından etkilendiği tespit edilmiştir. Konargöçer topluluklar olarak ortak çalışma mekânlarını kullanabilen Tahtacı toplulukların birbiriyle etkileşimini (Küçük, 2009, 43-44) ve farklı dönemlerde Söke'den İzmir'e yerleşen Tahtacıların varlığını dikkate aldığımızda İzmir'de, salgına ilişkin bellekte yer eden anlatıların Sökeli Tahtacıların aktarımıyla yayılmış ve kabul görmüş olabileceğini düşünülebilir.

Sonuç

Tahtacılık mesleğini yaparak konargöçer yaşam sürmüş Tahtacılar, İzmir'de 1845 yılından itibaren yerleşik hayata geçerek yerleşim yerleri oluşturmaya başlamıştır. Yerleşik hayata geçişleri yakın bir geçmişte olmuşsa da bu konuda belleklerinde yer etmiş pek az bilgi vardır. Salgın hastalık anlatıları yerleşik hayata geçmek ve yerleşim yeri oluşturmaya ilgili sahip oldukları nadir anlatılardandır. Bu çalışmada, Tahtacıların İzmir'de yerleşik hayata geçmesi/yerleşim yerleri oluşturması üzerine salgın hastalık anlatılarını yorumlarken iki soruya cevap vermeye çalışılmıştır. İlki, salgın hastalık anlatılarının tarihsel bir gerçekliğe denk düşüp düşmeyeceği, tarihin bilgisine kaynaklık edip edemeyeceğidir. XIX. yüzyılda İzmir'de yaşanan salgın hastalıklara baktığımızda konargöçer Tahtacıların kırsal bölgelerde yakalanabileceği salgın hastalığın veba olma ihtimalinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Fakat nüfus defterlerinin verdiği bilgiye dayanarak İzmir kazasındaki Tahtacıların (özellikle genç nüfusta) ciddi bir nüfus kaybı yaşamadığını, yani salgın hastalığa maruz kalmadığını anlaşılmaktadır. Bu nedenle, çalışmada salgın anlatısının tarihsel gerçekliğine ilişkin somut veriyе ulaşılammıştır. Söke'de yaşanan konargöçer Tahtacı aşireti ise Batı Anadolu'da vebanın görüldüğü 1830'lu yıllarda büyük oranda nüfus kayıpları vermiştir. Salgın hastalık anlatısının Sökeli Tahtacılarından, onlarla birlikte ormanlık alanlarda çalışmış ve yerleşik hayata geçtikten sonra da ortak mekanları paylaşmış İzmirli Tahtacılar yayılmış olabileceği öne sürülebilir.

gelen doğum, ölüm, göç gibi nüfus hareketleri, mevcut kayıtların yanına veya üzerine düşülen notlarla gösterildiğinden, bu defterler birer nüfus yoklama defterleridir. Defterlerde kaydı düşülen son tarih, H. 1260'tır (1844-45). Dolayısıyla 15 yıl içinde meydana gelen nüfus hareketlerinin tespitine imkân verir. İlk kayıta (1830'da) toplam erkek nüfusu 117'dir. Topuluğun en yaşlı, aynı zamanda hane reisi 2 üyesi 51 yaşındadır. En genç 2 hane reisi de 21 yaşındadır. Erkek yaş ortalaması 19 olmakla hayli genç bir topluluktur. Kayıt sistemine göre nüfusun yaşlara dağılımında 1-10 yaş arasında 43, 11-13 arasında 11, 14-20 arasında 9, 21 ve üzeri yetişkin 54 kişidir. Buna göre erkek nüfusun en büyük grubunda %46 ile yetişkinler, ardından %37 ile küçük çocuklar gelir. Nüfusun yaş yapısı ile gelişme eğilimi arasındaki ilişki, o nüfusun gelişme eğilimlerine dair değerlendirme yapılmasına imkân verir. 0-14 yaş grubunun oranı, nüfusun büyüme eğilimi olup olmadığını gösterir. Bu grubun toplam nüfus içindeki oranı %20 dolaylarında ise gerileme, %26,5 sabit kalma, %40 ise artış eğilimine işaret eder (Gürtan, 1969, 134; akt. Güran, 1998, 184-185). Buna göre Tahtacı Bektaş Bey topluluğunda 0-14 yaş grubu 54 kişidir ve toplam içinde %46'lık bir orandadır. Dolayısıyla nüfus artış eğilimindedir. Ancak özellikle H. 1251'de (M. 1835-36) Tahtacı Bektaş Bey topluluğundan, 18'i çocuk yaşta, toplam 21 kişi hayatını kaybetmiştir. Erkek nüfusu, 1836'da 117 kişiden 96'ya düşmüştür. 1830-1845 yılları arasında, 15 yıllık sürede 49 kişinin vefat etmesiyle erkek nüfusu 68'e gerilemiştir. Yaklaşık %42'lik bir kayıp meydana gelmiştir. Bu sürede 20 yetişkin erkek hayatını kaybetmiştir. Yaş ortalaması 19 olan genç bir topluluğun, 15 yıl içinde erkek nüfusunun yarıya yakını kaybetmesi, yakın ve uzun vadede mevcut konularını sürdürmeleri açısından risk oluşturmuş olmalıdır. Kadın ve kız çocukları arasında da muhtemelen buna yakın bir nüfus kaybı meydana gelmiştir. Söke'deki diğer konargöçer aşiretleri arasında da 1836 yılında bir veba salgını yaşandığı anlaşılıyor. Bu topluluklar şunlardır; Burhanlı aşiretinden Mehmet Bey'e bağlı Çomarlı kabilesi, Burhanlı aşiretinden Musacıkzâde Ahmet Bey kabilesi, Civanşir Aşireti, Pençevis aşireti, Kaçar aşiretidir. 99 çadır, 242 neferden oluşan Burhanlı aşireti Mehmet Bey Çomarlı kabilesi, aynı yılda 17'si 0-14 yaş grubunda olan 28 kişi kaybetmiştir. Yine Söke'de 52 çadır, 131 neferden oluşan Burhanlı aşiretinden Musacıkzâde Ahmet Bey kabilesinden 8'i 0-14 yaş grubundan olmak üzere 9 kişi vefat etmiştir. Bunların arasında en fazla Tahtacılar olan Şahaplı aşiretinden Tahtacı Bektaş Bey kabilesi etkilenmiştir. Burada adı geçen konargöçer aşiretlerin isimleri, Nüfus Defterlerinde kaydedildiği şekliyle aynen verilmiştir.

İkinci soru, tarihsel bilgi için kaynaklık edemeyecek bu kolektif bellek anlatısını tarihsel bir fenomen olarak nasıl açıklayabileceğidir. Hatırlamak; bireysel ve toplumsal düzlemde seçicidir. Üstelik kolektif belleğin sunduğu bilgi ile tarihsel bulgular her zaman doğrudan örtüşmeyebilir. XIX. yüzyılda yerleşik hayata geçişte etken olmuş birbiriyle bağıntılı iki temel öge (devletin modernleşme girişimleri sonucu, konargöçerleri askerlik, vergi gibi nedenlerle yerleşik hayata geçirme çabaları ve ormancılıkta bilimsel bilgi üretimi, kurumsallaşma ve sanayileşme) yerine salgın hastalık bir anlatı olarak günümüze ulaşmıştır. Temel etkenlerin unutulmasının veya aktarılmasının, arşiv belgelerinden edinilen tarihsel bulgularla eşleştirelemeyen salgın hastalık anlatılarının bellekte yer edışıyle bir ilişkisi olmalıdır. Bellekte yer eden salgın anlatılarının kerametle örülü olması, Tahtacıların etraflarını çevreleyen dünyayı nasıl kavramış olduğuna ilişkin ipuçları vermektedir. 1950'lere kadar uzantıları takip edilebilen geleneksel Kızılbaz/Alevi inancında, toplumsal yaşamın örgütlenmesinde ve gündelik hayat içerisinde dinsel/dinsel olmayan ayrımı, günümüzdeki seküler anlayışa kıyasla muğlaktır. Kerametlerle örülü bu iki anlatı, yabancı ve tehditkâr olanı, yani salgın hastalığı, inanç ve güven duygusuyla bağlı olunan dedelerin ve yatırların kerametiyle alt etmeyi içerir. Dede ve yatırlar, inanca göre kutsal olanın taşıyıcıları, keramet sahipleri olarak zahir olanın perdesini aralayabilmekte ve batını ortaya çıkarabilmektedir. Yerleşilen yerler, bu kerametlerin gerçekleştiği mekânlardır. Tahtacılar, keramet aracılığıyla dünyanın özünün açığa çıktığı bu mekânları kendileri için yaşanır yerler haline getirmiş olmalıdır.

Kaynaklar/References

- Ağıtatar, Funda. "İzmir İngiliz Konsolosluğunun Askeri İstihbarat Faaliyetleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 26, 2011, 1-34.
- Akgül Kovankaya, Başak. *Negotiating Nature: Ecology, Politics Nomadism in the Forest of Mediterranean Anatolia, 1870-1920*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Asan, Veli. *Tahtacı Türkmen Aleviler*. Isparta: Kardelen Sanat Yayınları, 2011.
- Assman, Jan. "Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Monotheism and Collective Memory and Cultural Identity". *The Collective Memory Reader*. Ed. Olick, J. K. vd. Oxford: Oxford University Press, 2011, 209-215.
- Aydın Vilâyet Salmâmesi*. (H.1302/ R.1300/M.1885).
- Baha Said Bey. *Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*. Yayına Hazırlayan İ. Görkem, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Baykara, Tuncer. "XIX. Yüzyılda Urla Yarımadasında Nüfus Hareketleri". *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*. Ed. Osman Okyar - Halil İnalçık. Ankara: Meteksan, 1980, 279-286.
- Baykara, Tuncer. *İzmir Şehri ve Tarihi*. İzmir: Akademi Kitabevi, 2011.
- Beyru, Rauf. *19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2005.
- Biçici, K. Hür - Çetin Necat. "Cep Saat Motifli Yakapınar Köyü Tahtacı Mezar Taşları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 79, 2016, 143-169. <https://doi.org/10.12973/hbvd.79.207>
- BOA, İrade, Meclis-i Vala (İ.MVL.) 362/15878. H. 28.03.1273/M. 26.11.1856
- BOA, Maliye Nezareti, Ceride Odası Defterleri (ML.CRD. d.) 821. H. 29.12.1260/M. 9.01.1845
- BOA, Nüfus Defteri (NFS. d.) 2906. H. 1246/M. 1830

- BOA, Nüfus Defteri (NFS. d.) 2907. H. 1247/M. 1831
- BOA, Sadaret Mektubi Kalemi, Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD.) 457/83. H. 03.05.1279/M. 27.10.1862
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984.
- Böke, Pelin. "İzmir Karantina Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 8/18-19, 2009, 137-159.
- Burke, Peter. "History as Social Memory". *The Collective Memory Reader*. Ed. Olick, J. K vd. Oxford: Oxford University Press, 2011, 188-192.
- Burke, Peter. *Varieties of Cultural History*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Çıblak Coşkun, Nilgün. "Tahtacı Yol Erkanında Dört Kapılı Ahiret Kardeşliği". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları* 19, 2019, 49-80.
- Çıblak Coşkun, Nilgün. "Tahtacılar ve Tahtacılarla Bağlı Olmayan Oymakların Yerleşim Alanları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 68, 2013, 33-54.
- Çiftçi, Erdal. "Ulus Devlet İnşasının Tahtacılarla Yansımaları: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Tahtacı Alevileri Raporu". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)* 12/3, 28, 2020, 465-489. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.732188>
- Duman, Ahu Zeynep. "Aydın Yılmazköy Tahtacı Alevilerinde Doğum Adetleri". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 20, 2019, 209-274.
- Duman, Ahu Zeynep - Taşçinten, Hasan. "Kaz Dağlarında Bir Tahtacı Köyü Doyran: Ritüel ve İnanç Pratikleri". *Alevilik Bektaşilik Dergisi* 22, 2020, 241-336.
- Efe, Recep vd. "Geographical Symbols in Beliefs of the Tahtacı Turkomans around Kaz Mountain, W Turkey". *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 120, (2014), 46-52. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.02.080>
- Emecen Feridun. "Aydın". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. IV, 1991, 235-237. Erişim 26.04.2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/aydin>
- Esen, Nüket. "Göçebelikten Yerleşikliğe Geçerken Tahtacılar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 100, 2021, 11-24. <https://doi.org/10.34189/hbv.100.001>
- Esinler Müderrisoğlu, Ayşen - Sarçın, Simge. "Frengi Hastalığının İzmir'de Ortaya Çıkışı ve Şehirdeki Umumhaneler". *Turkish Studies* 15/4 2020, 753-763. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43822>
- Frangakis-Syrett, Elena. *18. Yüzyılda İzmir 'de Ticaret (1700-1829)*. Çev. Çiğdem Diken. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2006.
- Gilsenan, Michael. *Recognizing Islam –An Anthropologist's Introduction*. London, New York: Routledge, 2013.
- Goffman, Daniel. "İzmir: from village to colonial port city". *The Ottoman City between East and West: Aleppo, İzmir, and Istanbul*. Ed. Eldem, E. vd. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 79-134.
- Goffman, Daniel. *İzmir ve Levanten Dünya, 1550-1650*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Gökçen, Amed vd. *Kaz Dağlarından Toroslar'a Tahtacı Türkmen Alevileri*. İstanbul:

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.

Gülten, Sadullah. “Kökler ve Dallar: Tahtacı Alevilerinin Menşei ve Tahtacı Cemaatler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 95, 2020, 143-167. <https://doi.org/10.34189/hbv.95.005>

Gülten, Sadullah. *XVI. Yüzyılda Batı Anadolu’da Yörükler*. Ankara: Gazi, Üniversite-si Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Gündüz, Tufan. “Konar-göçerler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 26.04.2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/konar-gocer>

Güran, Tevfik. *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.

Halbwachs, Mourice. *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. Çev. B. Uçar, Ankara: Here-tik Yayıncılık, 2016.

Hobsbawm, Erich. *Sanayi ve İmparatorluk*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.

Iggers, Georg G. *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*. Çev. Gül Çağalı Güven. 2. Baskı İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

İpek, Nedim. *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*. Trabzon: Serander Yayınları, 2006.

Kaftanlı, Ufuk Ali. “Aydın Eyaletinde Konar-Göçer Bir Aşiret: 2973 Numaralı Osmanlı Nüfus Defterine Göre Alaşehir Kazasında İki Tahtacı Topluluğu”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 106, 2023, 185-210. <https://doi.org/10.34189/hbv.106.009>

Kasaba, Reşat. “İzmir”. *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri (1800-1914.)*. ed. Keyder, Ç. vd. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, 1-22.

Kehl, Krisztina. “Tahtacı Geleneklerinde İslam Dışı Öğeler”. *1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyum Bildirileri 26-27 Nisan 1993 Antalya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, 107-114.

Kehl-Bodrogi, Krisztina. “On the Significance of Musahiplik Among the Alevis of Turkey: The Case of the Tahtacı”. *Syncretistic Religious Communities in the Near East: Collected Papers of the International Symposium “Alevism in Turkey and Comparable Syncretistic Religious Communities in the Near East in the Past and Present” Berlin, 14-17 April 1995*. ed. Krisztina Kehl vd. Leiden: E.J. Brill, 1997, 119-137.

Kehl-Bodrogi, Krisztina. *Kızılbaşlar/Aleviler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.

Keleş, Erdoğan. “Aydın Vilayetinde Aşiretlerin İskânı ve Sorunlar (19. Yüzyılın İkinci Yarısı)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)* 48, 2020, 211-242.

Kılıç, Orhan. *İnsanlığın Ölümle İmtihanı Mikrop, Salgın ve Toplum*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.

Kolukırık, Suat. “Mekân, Kültür ve Kimlik Isparta Tahtacılarında Mekânın Sosyal Anlamı”. *ZFWT Zeitschrift für die Welt der Türken* 2, 2010, 87-100.

Kösem, Ekrem. *Kırkağaç Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojik Özellikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Kurmuş, Orhan. *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*. Ankara: Savaş Yayınları, 1982.

Küçük, Murat. *Horasan’dan İzmir Kıyılarına Alevi Türkmenler Cemaat-ı Tahtacıyan*.

- İstanbul: Horasan Yayınları, 2009.
- Küçükkalay, A. Mesut. *Osmanlı İthalatı İzmir Gümrüğü 1818-1839*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Megill, Allan. "History, Memory, Identity". *The Collective Memory Reader*. Ed. Olick, J. K. vd. Oxford: Oxford University Press, 2011, 193-197.
- Menekşe, Metin. "İzmir'de Kolera Salgını ve Etkileri (1893)". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39/67 2020, 385-433. <https://doi.org/10.35239/tariharaştırmaları.615548>
- Mikhail, Alan. *Osman'ın Ağacı Altında Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi*. çev. Seda Özdil, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Misztal, A. Barbara. *Theories of Social Remembering*. Maidenhead & Philadelphia: Open University Press, 2003.
- Nagata, Yuzo. *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Nakracas, Georgios. *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. 2005.
- Olick, Jeffrey vd. "Introduction". *The Collective Memory Reader*. Ed. Olick, J. K. vd. Oxford: Oxford University Press, 2011, 1-62.
- Özcan, Tuğrul. "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Yaşanan Sağlık Sorunları". *History Studies International Journal of History* 2, 2010, 257-271. http://dx.doi.org/10.9737/hist_166
- Panzac, Daniel. *Osmanlı İmparatorluğunda Veba 1700-1850*. Çev. Serap Yılmaz. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Pınar, İlhan. *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir 1608-1918 Yabancıların Gözüyle İzmir*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.
- Roux, Jean. "Anadolu Tahtacıları". Çev. C. Meriç, *Kültür Araştırmaları Dergisi* 4, 2020, 213-229.
- Salzman, Philip Carl. "Introduction: Process of Sedentarization as Adaptation and Response". *When Nomads Settle Process of Sedentarization as Adaptation and Response*. Ed. Salzman, P.C. New York: Praeger Publishers.
- Sarıyıldız, Gülden. "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri". *Bellekten* 58/222, 1994, 329-376.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.
- Scott C, James. *Seeing Like a State How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press, 1999.
- Selçuk, Ali. *Tahtacılar-Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004.
- Serçe, Erkan. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1998.
- Tanman, Saffet. *Batnaz Tepeleri'nde Zaman*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Tantay, Ayfer. "Millî Mücadele Yıllarında İzmir'de Etkili Olan Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar (Emraz-ı Sâriye)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 6/15, 2007, 39-54.
- Telci, Cahit. "Cemaat-i Tahtacıyan: Aydın Sancağı'nda Vergiden Muaf Tahtacı Top-

- luluğu (XV-XIX. Yüzyıllar)”. *Alevilik- Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 13, 2016, 4-34.
- Texier, Charles. *Küçük Asya/Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. C. II. Çev. (Fransızca-dan Osmanlı Türkçesine)-Suat, A. (Yeni Türk Alfabesine)-Koprıman, K.Y. (sadeleştiren)-Yıldız, M. Ankara: Enformasyon ve Doküman Hizmetleri Vakfı, 2002.
- Thomas, David. “Miracles in Islam”. *The Cambridge Companion to Miracles*. Ed. Twelftree, G. H. New York, Melbourne, Madrid: Cambridge University Press, 2011, 197-215.
- Ülker, Necmi. *The Rise of İzmir, 1688-1740*. Michigan: The University of Michigan, Doctoral Dissertation, 1974.
- Varlık, Nükhet. *Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba (1347-1600)*. Çev. Hazal Yalın, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.
- Wertsch, V. James. “The Narrative Organization of Collective Memory”. *Ethos* 35/1, 2008, 120-135.
- Yazgan, İlhami. *19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni Bektaşiler Tahtacılar Kızılbaşlar Dr. Georg Jakob-Dr. Felix Von Lunschan-Dr. Edmund Naumann*. çev. İlhami Yazgan, Ankara: La Kitap, 2017.
- Yetişen, Rıza. *Tahtacı Aşiretleri (Adet, Gelenek ve Görenekleri)*. İzmir: Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, 1986.
- Yetkin, Sabri. “İzmir’de Veba Salgını (Mayıs Ağustos 1900)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1, 1993, 23-55.
- Yıldırım, Nuran. “Salgın Afetlerinde İstanbul”. ed. Said Ö. *Afetlerin Gölgesinde İstanbul: Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler*. İstanbul: İBB Yayınları, 2009, 109-184.
- Yılmaz, Abdurrahman. *Tahtacılar Gelenekleri*. Ankara: Ulus Basımevi, 1948.
- Yılmaz, Özgür. “İzmir’in Salgın Hastalıklar Tarihine Bir Katkı: Avrupalı Hekimlerin Gözüyle 1865 Kolerı Salgını”. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi* 8, 2021, 85-128.
- Yörükan, Yusuf Ziya. *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*. Yayına Hazırlayan Yörükan, T. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Zandi-Sayek, Sibel. *Ottoman İzmir The Rise of a Cosmopolitan Port 1840-1880*. Minneapolis-Londra: Minnesota University Press. 2012.